

LA PAU MUNDIAL EN EL PENSAMENT DE KANT

Salvador Cabedo Manuel

Universitat Jaume I. Castelló de la Plana

Abstract: Few people have left such an important and impressive mark on the development of Western thought as the philosopher Immanuel Kant, the bicentennial of whose death has been just celebrated. Through his writings and reflections, the Königsberg professor established the ethical and political foundations of a society which, moving away from any kind of despotic absolutism, needed to find a rational explanation for the contemporary world. His writings on the reflection and construction of peace brilliantly expounded his teachings on the pacific coexistence both between peoples and free States.

Keywords: Peace, conflict, politics, ethics, anthropology.

ACTUALITAT DE LA FILOSOFIA DE KANT

P OQUES persones han marcat tant i de manera tan impactant l'esdevenir del pensament occidental com el filòsof Immanuel Kant, de la mort del qual acabem de celebrar el bicentenari. Amb les seues reflexions i escrits el professor de Königsberg va establir els fonaments científics, ètics i polítics d'una societat que distanciant-se dels comportaments tradicionals i de qualsevol tipus d'absolutisme necessitava trobar la seua identitat i sobretot la seua explicació racional en el món contemporani. Els dogmes religiosos i els credos fonamentalistes no contribuïen a enfortir moralment la dignitat de l'ésser humà. Kant es va proposar repensar els problemes de la societat i va saber proposar solucions als importants problemes del seu temps. Amb les seues idees i propostes filosòfiques va oferir el discurs propi de la modernitat que superava els arguments de la tradició i afrontava amb valentia la realitat actual amb perspectiva de futur.

Dir Kant és recordar i actualitzar el *sapere aude*, és insistir en la crida a servir-se del propi pensament, és apel·lar al pensament crític i independent, és avivar i impulsar la Il·lustració. El filòsof alemany va saludar amb entusiasme les aspiracions de la Revolució Francesa i va saber transformar l'esperit de la Il·lustració en doctrina normativa en favor de la lluita contra tota forma d'intolerància, d'adoctrinament i de covardia. Amb valentia exposa el seu compromís per la llibertat i la dignitat de l'ésser humà: "La Il·lustració és l'alliberament de l'ésser humà de la seua minoria d'edat culpable. La minoria d'edat és la incapacitat per a servir-se de la seua intel·ligència sense la guia d'un altre. Aquesta minoria d'edat és culpable, perquè la seua causa no resi-

deix en la falta d'intel·ligència, sinó de decisió i valor per a servir-se per si mateix d'ella sense la tutela d'un altre. *Sapere aude*. Tin el valor de servir-te de la teua pròpia raó!: heus ací el lema de la Il·lustració” (*Contestación a la pregunta ¿Qué es la Ilustración?*).¹ Hem de reconèixer que encara que la solució proposada per la Il·lustració no és suficient per a resoldre els grans problemes que té plantejats la humanitat i que hem d'afrontar, és molt el que devem als il·lustrats i al tarannà que va introduir el moviment de la Il·lustració en la cultura occidental. Amb tota raó ens recorda Susan Neiman els beneficis que ha aportat a la nostra civilització occidental l'esperit de la Il·lustració: “Qui considere anèmica la Il·lustració –diu–, només ha de visualitzar el que succeeix on aquesta és inexistent. Els talibans ens han permès albirar un món en què estan a l'ordre del dia les execucions públiques, l'esclavitud de les dones, la censura total, la prohibició de la música i de l'art, les relacions econòmiques feudals i el tractament mèdic sense anestèsia. Que nosaltres visquem en un entorn en què això no ocorre li ho devem a la Il·lustració. I a personatges com Kant”.

El filòsof alemany va abordar en el seu llibre *Crítica de la raó pura* el noble i ambiciós objectiu de trobar el fonament universalment vàlid del coneixement humà, és a dir, va pretendre oferir el camí segur per a l'establiment rigorós i precís de la veritat. Kant no es pregunta en primer lloc pel coneixement de la realitat i del món en general, sinó que centra la seua reflexió sobre les condicions de possibilitat del coneixement de les coses i dels objectes que ens envolten. La reflexió crítica del plantejament kantianista està d'acord amb l'impuls de la filosofia moderna que s'havia iniciat amb el dubte metòdic cartesiana i s'enriqueix amb les importants aportacions defenses pels pensadors empiristes.

De les significatives aportacions de Kant a la cultura occidental no és precisament el pensament teòric sustentat sobre el coneixement tancat en la raó pura el que més ens interessa, sinó el projecte de compaginar la llibertat i la racionalitat. Des de la influència decisiva de Rousseau, que considera la llibertat com l'element constitutiu de l'ésser humà, Kant planteja en la *Crítica de la raó pràctica* el problema de la relació de la raó amb la llibertat. L'ésser racional tendeix a identificar-se amb la voluntat lliure, la qual cosa permet la fonamentació d'una ètica que incloga i compagine la racionalitat i la llibertat. A partir d'aquesta relació es desenvolupa la idea de “la llei moral interna” que, recolzant-se en els nobles ideals proposats com a objectius, es resisteix a tot tipus d'imposició externa defensant sobretot l'autonomia de la raó humana.

El plantejament de la filosofia moral kantiana ha exercit una gran influència en la vida de les persones i en la configuració política dels pobles. Les aplicacions de la seua doctrina que poden contribuir en gran manera a fomentar una convivència pacífica entre les nacions, les va desenvolupar magistralment en els seus escrits dedicats a la reflexió i construcció de la pau. Davant de l'“Estat natural sense lleis” en el qual la llibertat despòtica del més fort genera sempre conflictes, Kant dissenya un marc legal en què la llibertat de cada persona i de cada Estat puga coexistir amb la llibertat de les altres persones i dels altres Estats. La idea d'una comunitat de nacions que conviuen en pau va ser per a Kant el precepte social més nou i més coincident amb l'exercici lliure i públic de la raó pròpia d'una societat cosmopolita d'éssers humans il·lustrats.

¹ Assaig inclòs en la recopilació d'escrits publicats en el llibre *La filosofia de la historia*, Ed. Nova, Buenos Aires.

En aquests moments en què ens trobem molt afectats i confosos per la tragèdia de l'11-M de Madrid, la doctrina sobre la connexió entre racionalitat i moralitat, així com les propostes kantianes per a caminar cap a la genuïna pau resulten de gran actualitat. S'ha dit i s'ha escrit que estem en guerra, en una guerra estranya, sense camp de batalla, sense línia de front, en la qual l'adversari no explicita clarament les seues peticions, roman sense rostre, no té fins declarats i roman en atroç indistinció. A Madrid s'ha agredit a tothom, l'atemptat als trens ha sigut un acte de terrorisme del qual se sap que ja no és, com abans, l'obra directa d'un Estat o d'una ideologia determinada; podríem denominar aquesta agressió com la guerra nihilista i amb destí universal. Davant de la possible desorientació que generen en la societat aquests atemptats terroristes, el mestre de Königsberg insistiria en el fet que mantinguem la calma i potenciem fòrums de reflexió i acció immediata, sense renunciar als principis bàsics de la raó il·lustrada que sustenten l'ús adequat de la llibertat, si bé regulant-la mitjançant lleis justes i consensos de naturalesa política entre els pobles i els seus ciutadans.

EL SIGNIFICAT DE LA PAU

Kant havia saludat amb entusiasme les aspiracions formulades per la Revolució Francesa i volia contribuir mitjançant la reflexió continguda en els seus abundants escrits a la defensa dels drets humans, defensant la llibertat i la responsabilitat de tots i cada un dels ciutadans en el nou projecte social dissenyat pels pensadors de la Il·lustració. En 1793 Kant va escriure uns importants articles en què prenia clarament postura en relació amb el *Nou Règim* que s'havia iniciat amb la Revolució Francesa. Davant de la prohibició per part de la censura estatal de la publicació dels seus escrits en les revistes on habitualment solien aparèixer les seues reflexions crítiques, els va recopilar i va editar com a llibre d'ús universitari amb el títol *La religió dins dels límits de la pura raó*. En els quatre articles recopilats en aquesta polèmica obra l'autor realitza una valenta reflexió sobre la naturalesa humana i sobre el sentit moral de la religió, oferint una excel·lent interpretació secularitzada del sagrat. El professor universitari recolza decididament l'autonomia de les persones humanes, però considera necessari establir també les condicions d'un ordre social que estiga d'acord amb l'exercici de l'autonomia de la raó humana. A fi de recolzar encara més les seues tesis, va redactar en 1795 un breu però important tractat amb el nom *Cap a la pau perpètua. Un projecte filosòfic*. Kant es dedica a reflexionar sobre l'important tema de la pau i de la guerra que afecta de manera decisiva la vida humana. En aquest escrit s'ofereix el marc legal necessari i s'estableixen les lleis constitucionals convenients perquè els ciutadans puguin exercir la seua llibertat personal sense alterar la convivència pacífica que ha de regular les relacions entre els ciutadans i entre els pobles.

El mestre de Königsberg era molt conscient de la dificultat de mantindre la pau social en el remolí de l'"Estat natural" en el qual el despotisme del més fort no cessa de generar conflictes. La pau no és l'estat habitual de la naturalesa; cal pactar i establir unes lleis que coarten el llibertinatge dels poderosos. El seu missatge sobre la *Pau perpètua*, encara que al·ludia amb ironia a la inscripció que un hostaler holandès havia posat a l'entrada de la seua posada sobre una pintura que representava un cementeri, no va ser concebut mai com a pura utopia, buida de contingut, sinó com una tasca (*Aufgabe*) que calia realitzar, un ideal a què tendir mitjançant l'aplicació de principis morals i legals sòlidament consensuats. Mentre els polítics habituals resolien els con-

flictos socials per mitjans bèl·lics que conduïen a la pau dels cementeris, Kant reconeix obertament que no hi ha solucions màgiques que garantisquen a perpetuïtat la pau, però proposa obertament el camí que cal recórrer per a acostar-nos a una comunitat d'Estats sobirans i pobles lliures en què el camí cap a la pau fóra clar i aconseguible. Calia presentar una proposta que orientara tots els ciutadans cap a l'objectiu sempre anhelat d'una pau universal.

És propi de l'acció política la consecució i el manteniment de la pau. No obstant, quan la política es redueix a l'aplicació d'estratègies d'índole pragmàtica corre el risc de perdre el seu nord i malmetre l'objectiu principal de la implantació de la pau. Davall quines condicions i segons quins principis ha d'estructurar-se l'acció política? Kant afirma amb tota rotunditat que la genuïna política ha de sotmetre's als principis del dret i a l'ideal de la moralitat; només secundant els preceptes de la legalitat moral és possible la pau. "El dret dels homes ha de ser sagrat, encara que haja de costar-li qualsevol sacrifici a qui està en el poder. Aquest argument no es pot tergiversar, ni amb aquest recórrer a l'expedient d'un dret pragmaticocondicional (entre el dret i l'útil); sinó que tot polític ha d'inclinar el front davant del primer, i poden esperar la compensació d'aconseguir, encara que lentament, una altura en què brillarà durant molt de temps".² El pacifisme kantianà és clarament d'índole jurídica i institucional, és a dir, ha de recolzar-se en el dret i en les organitzacions internacionals.

Mitjançant l'"abstracció de tot el que la idea del dret públic i internacional conté d'empíric"³ Kant vol assegurar la pau més enllà d'un simple armistici. Per això segueix en el seu discurs argumentant que és necessari no sols analitzar les condicions per a la pau, sinó investigar com es pot garantir una bona política que regule correctament la relació pacífica entre les persones i entre els pobles. En el compromís per la pau que han de subscriure els Estats ha de preservar-se el dret a la llibertat i l'imperatiu positiu del contracte social. La idea d'una comunitat de nacions que conviuen en pau, encara que la relació entre elles no sempre siga d'amistat, va constituir per a Kant l'imperatiu legal que faria possible l'ús lliure i públic de la llibertat ciutadana en l'exercici de la seua racionalitat.

En sentit negatiu la pau es defineix com a absència de guerra. Així s'ha interpretat en molts tractats sobre política i dret social. Però segons Kant aquesta interpretació negativa de la pau resulta totalment insuficient, perquè l'absència de guerra podria no ser una altra cosa que una treva, una suspensió d'hostilitats i no una pau vertadera que, abans que res, ha d'interpretar-se positivament com "la fi de tota enemistat".

La comprensió genuïna de la pau exclou evidentment qualsevol tractat entre persones i entre Estats en favor d'una pau que no elimine d'arrel les causes per a la guerra futura. L'anàlisi kantiana realitzada en el seu projecte filosòfic sobre la pau no es redueix, per tant, a considerar l'abast negatiu, sinó que inclou la interpretació plenament positiva del sentit de la pau: cal introduir mesures d'integració i de diàleg tals que facen impossible la guerra entre els ciutadans. Les condicions adequades perquè es porte a efecte la plena integració de tots els ciutadans lliures no cal esperar que sorgisca de l'arbitri de la generositat espontània dels cors humans, ni confiar en la intervenció providencial de la divinitat, sinó que cal crear mecanismes adequats i dictaminar disposicions legals als quals els ciutadans i també els pobles lliurement han de sotmetre's.

² *Zum ewigen Frieden*, Ak. VIII, p. 380.

³ *Ibid.*, p. 381.

ELS PRESSUPOSTOS NECESSARIS

En la primera part de l'escrit *Cap a la pau perpètua* es proposen sis articles que, formulats en sentit negatiu, són considerats com les condicions necessàries per a poder parlar amb sentit sobre la pau entre els pobles.

1. "Cap tractat de pau ha de ser considerat com a això si s'estipula, amb tàcita reserva d'arguments, per a una guerra futura."

En aquest primer article s'exigeix dels governants honestedat i honradesa. La pau significa el terme de tota hostilitat. La reserva mental que consisteix a silenciar de moment certes pretensions amb la perversa intenció d'aprofitar més tard la primera conjuntura favorable per a reproduir-les, respon a un procedir injust i abominable. Seria una pràctica indigna moralment, més pròpia d'un "procedir jesuític" que de sensats i honestos sobirans, simular un conveni en espera de l'ocasió propícia per a reprendre les enemistats i les hostilitats. La formulació d'un tractat de pau exigeix el procedir conseqüent per part dels prínceps i dels polítics que el firmen. La màxima: *la rectitud és la millor política* conté una teoria que, encara que desgraciadament l'experiència pràctica la contradia moltes vegades, per a Kant és infinitament superior a tota objecció, i ens l'ofereix com la condició indispensable per a la genuïna política.⁴ Per damunt de tot, el bon polític ha de ser íntegre i practicar l'honestedat.

2. "Cap Estat independent (poc importa que siga petit o gran) ha de poder ser adquirit per un altre, per mitjà d'herència, canvi, compra o donació."

Un Estat no és un haver o un patrimoni que es pugui posseir simplement i planerament, sinó una societat de persones sobre les quals ningú, sinó elles mateixes, poden manar i disposar. L'Estat ha d'entendre's com un arbre amb arrels pròpies; per tant, incorporar-lo a un altre Estat equival a anul·lar la seua existència pròpia i convertir-lo en cosa. Kant estableix amb tota claredat que cada nació, igual que cada ésser humà, té el dret a ser autònoma i, per tant, no ha de ser annexat convertint-se en una possessió patrimonial d'un altre Estat. Cada Estat és una societat d'éssers humans que té les seues arrels pròpies; annexar-lo o eliminar-lo equival a suprimir-lo com a persona moral i considerar-lo com una cosa.

3. "Els exèrcits permanents han de desaparèixer amb el temps."

El manteniment d'exèrcits permanents, disposats i preparats per a lluitar, constitueix una amenaça per als altres Estats, que acaba amb tota lògica en un perill pròxim de guerra d'agressió. Els exèrcits permanents no sols incrementen innecessàriament les despeses de l'Estat, perquè s'esforcen a superar en armaments els altres exèrcits, sinó que el fet de tindre gent a sou perquè maten o moren equival a convertir els homes en purs instruments i màquines en mans d'un altre. Kant, no obstant, no s'oposa a l'exercici voluntari i periòdic dels ciutadans en el maneig de les armes per a defensar, en cas necessari, la pàtria de les agressions injustes.

⁴ Cf. *ibid.*, p. 370.

4. “Un Estat no ha de contraure deutes per a intrigar amb aquestes a l’estranger.”

L'emissió de deute que l'Estat busca especialment fora dels seus límits nacionals, com a ajuda per a fomentar l'economia, no té en principi res d'il·lícit. No obstant, multiplicar en excés els deutes entre els Estats constitueix un greu obstacle per a la pau, perquè condueix inevitablement a la fallida final de l'Estat i complica els altres Estats, sense cap culpa per la seua part, en la pròpia catàstrofe, i es converteix en una lesió manifesta dels seus interessos. Els altres Estats, amb tot dret, se senten agredits i lògicament reaccionen amb agressivitat davant de l'agressió injusta. La bona gestió en l'Estat ha d'estimular la producció dels mitjans en l'interior de la societat estatal i gestionar la relació comercial amb l'exterior dins dels límits racionalment tolerables.

5. “Cap país ha d'ingerir-se, mitjançant la força, en la constitució o el govern de l'altre.”

En aquest article insisteix Kant en la importància de respectar els drets de tots els pobles lliures, independents, que lluiten només per combatre la seua malaltia interior i aconseguir la seua estabilitat. Ni tan sols la constatació que el funcionament intern de l'Estat resulta un mal exemple per als ciutadans veïns legitima aquests per a immiscir-se en els assumptes interns d'un altre Estat. Entremetre's en els plets domèstics aliens constituiria un escàndol i un perill que atemptaria contra l'autonomia dels Estats. Només quan en un país, dividit per discòrdia, una de les seues parts pretenguera imposar-se per la força a l'altra, cabria la possibilitat d'intervindre, perquè llavors no es tractaria de violar els drets d'un poble, sinó més prompte es buscaria eliminar l'anarquia.

6. “Cap potència en guerra ha de permetre's actes d'hostilitat que facen impossible la confiança recíproca en la pau futura.”

Han de considerar-se com actes hostils l'ús d'assassins i d'enverinadors, la violació de capitulacions, la instigació a la traïció, etc. Aquests actes d'hostilitat i les possibles estratègies que els facen possibles són profundament deshonestos i condueixen a resultats perversos. Fins i tot en plena guerra s'ha de garantir certa confiança entre els enemics. Les conductes deslleials i malvades han d'estar prohibides sempre, perquè en cas contrari ens veuríem determinats a la guerra d'extermini, ja que amb deslleialtat i malícia es fa impossible qualsevol negociació que provisionalment conduïska a l'armistici i posteriorment pugua concloure en la pau. La guerra d'extermini, que porta amb si l'aniquilament de les dues parts i l'anul·lació de tot dret, destrueix per la base tota esperança d'una pau posterior.

ELS PRECEPTES POSITIVS PER A LA PAU

La guerra, que és la font de tots els mals i de la perversió moral,⁵ no necessita d'un altre impuls que l'inherent a la naturalesa humana i es manifesta regularment en forma d'estímul d'apetència i ambició. La naturalesa ens ha dotat d'una envejosa vanitat que ens fa rivalitzar i d'un anhel insaciable d'acaparar possessions o fins i tot

⁵ Cf. *Der Streit der Fakultäten*, II Abschnitt: *der Streit der juristischen Fakultät*, Ak. VII.

de dominar els altres. L'antagonisme d'aquestes egoistes inclinacions només s'interromp esporàdicament i transitòriament en virtut d'armisticis que, encara que sovint són violats, poden conduir mitjançant pactes al pacifisme jurídic. En l'estat natural, la pau no és l'habitual relació entre les persones i entre els pobles, més prompte el normal és la guerra d'uns contra altres, perquè no hi ha tribunal que pugui pronunciar una sentència amb força de dret, sent l'èxit de la lluita la instància que decideix de quina part està el dret. En l'estat natural, la llibertat despòtica del més fort s'imposa i genera sempre nous conflictes. Es tracta, segons Kant, d'eixir de l'estat de naturalesa i crear un marc legal en què la llibertat de cada un siga compatible amb la llibertat dels altres. Per a això cal subscriure el pacte social, pacte que conduirà els ciutadans cap a una constitució republicana, és a dir, en la que l'Estat de dret demoliberal i representatiu s'assumisca com l'única forma de govern legítima.

Però Kant afegiu que no cal oblidar que sense l'antagonisme natural la prosperitat dels pobles i la mateixa cultura de la humanitat brillarien per la seua absència. De la mateixa manera que en un bosc molt ple d'arbres, aquests aconseguen el recte i bell creixement precisament en virtut de la rivalitat existent entre si per dotar-se de l'aire i accedir a la llum solar, obligant-se a buscar ambdues coses per damunt de si en compte de créixer atrofiats, així també succeeix amb la cultura i l'ordre social que no són sinó el resultat de la insociabilitat natural que ens obliga a autodisciplinar-nos i desenvolupar plenament els gèrmens que la naturalesa ens atorga a cada un dels éssers humans.⁶ Cal rendibilitzar l'antagonisme que ens brinda l'estat de naturalesa i administrar intel·ligentment les nostres tendències egoistes, com si aquestes no existiren en realitat, per a propiciar intel·ligentment una organització estatal que assegure l'ordre social. De la discòrdia que impera en l'ordre natural cal aprendre a extraure la concòrdia que proporciona l'ordre de la legalitat jurídica.

Als pressupostos que necessàriament han de ser assumits per a poder parlar de pau entre els pobles Kant afegiu en la segona part de l'escrit els principis positius sobre els quals ha de fonamentar-se la convivència social.

1. "La constitució civil pròpia de l'Estat ha de ser republicana."

La constitució republicana és la primera *conditio sine qua non* per a una pau estable i duradora. La constitució republicana és la que recolza en el respecte a la llibertat dels ciutadans quant a éssers humans, afirma la igualtat de tots els conciutadans davant de la llei i reclama l'acatament per part de tots els ciutadans a la legislació establida d'acord amb les seues voluntats jurídicament sancionades.

Kant distingeix entre els conceptes de republicanisme i de democràcia. Mentre que la democràcia correspon a una de les formes possibles de govern, diferent de l'aristocràcia i de la monarquia, el republicanisme indica més prompte un esperit de govern que s'oposa a tot absolutisme i despotisme. De fet podem trobar-nos en un règim democràtic en què certament la sobirania residisca en el poble, però el comportament del govern siga despòtic perquè li falte esperit republicà. La diferència entre republicanisme i despotisme cal descobrir-la precisament en l'opció i decisió de separar o unir el poder executiu, el poder legislatiu i el judicial. La democràcia serà republicana si el poder sobirà, que resideix en el poble, es distingeix i dissocia del poder polític i del poder mitjançant la delegació en els representants polítics i en els jutges.

⁶ Cf. *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht*, Ak. VIII, 22.

El gran avantatge de la constitució republicana sobre un altre tipus de constitucions consisteix precisament que el perill de guerra s'allunya fins a convertir-se la declaració de guerra en un fet de difícil justificació. Quan per exigència de l'ordenament republicà resulta necessari el consentiment dels ciutadans per a prendre la decisió d'iniciar la guerra, és lògic que els ciutadans, que són els que han d'assumir les calamitats de la guerra i sufragar les despeses originades per les batalles, s'ho repensen molt abans de començar un joc de tan nefastes conseqüències. Al contrari, la constitució no republicana facilita les condicions per a l'inici de la guerra. Quan no està en les mans dels ciutadans la decisió d'iniciar una contesa, el conflicte bèl·lic resulta molt simple i fàcil de justificar; el governant es considera propietari de l'Estat i les calamitats pròpies de la guerra resulten irrellevants per a ell, ja que no afecten el seu ritme de vida i el seu benestar personal, que continua transcorrent plàcidament entre banquetes, caceres i palaus d'esbarjo.⁷

2. "El dret dels pobles (*jus gentium*) ha de fundar-se sobre una federació d'Estats lliures."

Kant manté el concepte de sobirania que defensaven pensadors com Hobbes i Rousseau. El sobirà és la persona o grup de persones que detenen el màxim poder polític en la nació o Estat. És fonamental que l'exercici del poder polític abandone el camp de l'estat natural i s'exercisca dins de l'ordenament jurídic. Sense el previ establiment del dret s'arriba fàcilment al sotmetiment arbitrari d'unes persones sobre altres i es cau inevitablement en la dinàmica de la guerra. Per això Kant escriu que l'estat natural entre nacions, com entre individus, és una condició que ha de ser abandonada a favor d'un estat jurídic; per tant, reclama que els Estats abandonen la condició de llibertat natural i els ciutadans s'establisquen en l'àmbit de l'Estat un ordenament constitucional que faci possible la pau entre ells. Per a Kant, el dret és el conjunt de condicions davall les quals l'arbitri d'un pot conciliar-se amb l'arbitri d'un altre, si impera la llei universal de la llibertat.

La necessitat de plantejar solucions macropolítiques als desordres entre els pobles i a les guerres que sorgeixen entre els Estats mou al filòsof de Königsberg a proposar una confederació d'Estats que faci possible la pau entre aquests. En el si d'aquesta aliança política poden resoldre's pacíficament els conflictes sense haver de recórrer a la guerra. La idea d'una comunitat de nacions que conviuen en pau, encara que no sempre en relació d'amistat, es presenta com la proposta legal que es correspon a l'exercici lliure i públic dels ciutadans que desitgen viure en pau.

Kant reflexiona sobre dues opcions possibles: la primera és la que denomina *federalisme d'Estats lliures* (*Foederalismus freier Staaten*) o *federació pacífica* i la segona seria més prompte un *Estat internacional* (*Voelkerstaat*) o *república mundial*. Aquestes dues opcions polítiques són conceptualment i jurídicament molt diferents entre si. Mentre en una federació d'Estats lliures cada un dels Estats mantindria la seua pròpia sobirania, en un Estat internacional es reconeixeria únicament una sobirania mundial i prevaldria la justícia universal (*Weltjustiz*) pròpia d'un parlament mundial (*Weltparlament*) i d'un govern internacional (*Weltregierung*).

És clar que Kant s'inclina per la solució d'una federació pacífica de repúbliques lliures i no per l'ideal d'una república mundial. En l'article que estem comentant

⁷ Cf. *Zum ewigen Frieden*, Ak. VIII, p. 351.

escriu que la legislació internacional ha d'establir-se sobre una federació d'Estats lliures, si bé al final del mateix article pareix que fa una decidida defensa d'una república universal: "Els Estats que es troben en recíproques relacions no tenen, segons la raó, un altre mode d'eixir d'una condició de coses privades de lleis i sempre causes de guerra, que renunciar, com els individus aïllats, a la salvatge i anàrquica llibertat en què viuen, per a doblegar-se a lleis característiques generals i formar de mode semblant un *Estat de pobles (Voelkerstaat)*; açò per via de successiu engrandiment, venint, finalment, a comprendre a tots els pobles de la terra. Si a conseqüència de la seua idea sobre el dret internacional no volgueren adherir-se, rebutjant així, en hipòtesi, la qual cosa és lògica en tesi, la idea positiva d'una república universal pot substituir-se (per a no renunciar a tot) amb l'equivalent negatiu d'una lliga, sempre estenent-se per a evitar la guerra, refrenant les tendències hostils, atenint-se al dret; bé que en tal manera es deixa sempre obert el camí al perill d'una ruptura..."

La tensió que es reflecteix en el text podem explicar-la de la manera següent: l'ideal kantianista residiria en la constitució d'una república universal, perquè només d'aquesta manera es garantiria una relació jurídica que vinculara tots els pobles, però Kant es va inclinar per la federació pacífica d'Estats lliures perquè la va considerar més realista. L'ideal normatiu per a una vida pacífica entre els pobles, regulada per l'ordenament jurídic, el constituiria sens dubte una república mundial, perquè l'únic sobirà mundial gaudiria de mecanismes suficients per a aplicar la llei que garantira el límit de les llibertats individuals que entren en conflicte amb altres llibertats personals. Kant, no obstant, fent gala del seu realisme polític proposa la federació d'Estats lliures perquè probablement va considerar que proposar en aquelles circumstàncies socials com a solució política per a la pau mundial un Estat internacional hauria sigut interpretat com un projecte ple de fantasia, però irreal, semblant al que havien proposat anteriorment filòsofs com l'Abbé de Saint Pierre i Rousseau. Una multiplicitat d'Estats encara mantenint cada un la seua autonomia i llibertat però compromesos en una federació en favor de la pau, encara que no tinga els mecanismes jurídics que garantisquen plenament la relació pacífica, resulta més realista i beneficiosa que un Estat internacional, perquè a mesura que el govern augmenta el seu poder, fàcilment abandona la dinàmica republicana i es transforma en despotisme malvat.

3. "El dret cosmopolita ha de restringir-se a les condicions pròpies de l'hospitalitat."

Mitjançant aquest tercer principi es completen les determinacions positives que garanteixen una pau estable i duradora. L'hospitalitat (*Wirthbarkeit*) significa el dret que s'atorga a l'estranger a no ser tractat com a enemic quan arriba a un país que no és el seu. No es pot parlar amb propietat d'un *dret d'hospitalitat*, perquè aquest dret hauria de ser prèviament establert mitjançant un contracte que atribuïra a l'estranger el benefici de considerar-se ciutadà durant un temps, sinó que es tracta d'un dret de visita atorgat a totes les persones en la seua condició d'éssers humans. Kant té molt clar que els éssers humans s'uneixen en societat precisament pel dret que comparteixen de ser amos de la superfície terrestre. La terra pertany a tots i cada un dels éssers humans. Per això condemna molt durament la conducta inhospitalària d'alguns pobles "que capturen les naus, saquegen el viatger i fan esclaus els mariners que naufraguen" i recrimina aquest comportament com injust perquè lesiona el dret de tots els éssers humans a no ser tractats com a enemics.

L'opuscle kantianà *Cap a la pau perpètua* porta com a subtítol *Projecte filosòfic*. Es tracta, per tant, d'una reflexió filosòfica sobre la possibilitat d'una convivència pacífica entre les persones i entre els pobles, així com d'una proposta de mesures polítiques conduents a la consecució de la pau. Aquesta reflexió filosòfica ha de ser respondre primer de res a una actitud crítica, és a dir, ha d'aportar raons que dilucidin fins a quin punt podem acceptar *el que és* i fins a quin punt hem de concebre el nostre comportament personal i social d'acord amb *el que ha de ser*. Viure d'acord amb la moral no és conformar-se amb el que ens trobem habitualment en la vida: dolor, fam, misèria i mentida, sinó optar i comprometre'ns amb *el que hauria de ser*. Per a això cal introduir la dimensió ètica que oriente l'educació en la ciutat i en l'Estat. L'ésser humà necessita la fonamentació de la raó crítica per a fer valdre les propostes d'honestedat i de llibertat, perquè en cas contrari cau fàcilment en concessions a la violència i a la guerra.

Mitjançant la reflexió filosòfica s'exerceix el dret a examinar els principis que regulen el comportament humà i s'aconsegueix proposar camins que conduïsquen cap a metes o destins dignes de la persona humana. Kant dedica especialment l'última part del *Projecte filosòfic* a l'anàlisi de les relacions entre la filosofia moral i la política, reconeixent la prioritat crítica del moral sobre el polític. "La vertadera política no pot donar un sol pas sense haver consultat prèviament la moral: i encara que la política siga, per si, un art difícil, no obstant, l'acord d'aquesta amb la moral no és un art, perquè a penes es troben en contrast, la moral trenca els nusos que la política no desitja deslligar".⁸ La filosofia moral ha d'exercir una funció limitadora de l'acció política però al mateix temps orientadora.

De singular importància en l'obra de Kant és la proposta d'una pau internacional mitjançant el pacte entre els Estats lliures. La filosofia política continguda en els escrits de Kant desenvolupa el pensament d'autors clàssics com Plató i Aristòtil i d'importants pensadors posteriors com Hobbes, Locke i Rousseau, incorporant una concepció nova sobre el dret internacional com a base necessària per a evitar la guerra entre els pobles i iniciar polítiques de pau mundial. Com assenyala Rodríguez Aramayo, amb encert "aquest llibre (*Cap a la pau perpètua*) ha sigut proposat al Parlament d'Estrasburg com un text idoni per a la formació dels futurs ciutadans europeus, atès que les seues tesis cosmopolites representen un bon antídote contra els excessos de l'exacerbat ultranacionalisme que esquitxa aquest fi de segle. Per descomptat, la proposta kantiana de considerar-se ciutadà del món abans que una altra cosa cobra plena vigència en aquest final de mil·lenni, tan afligit per la miopia dels més molt variats (si no pintorescos) nacionalismes, una vegada arraconat el somni internacionalista del socialisme".⁹ En els temps actuals de globalització en tots els ordres i de pluriculturalitat social el pensament kantianà sobre la pau entre les nacions torna a situar-se en el centre del debat. Com afirmava recentment el Ministre d'Afers Exteriors d'Alemanya, Joschka Fischer, Kant és el pensador de la Modernitat la doctrina del qual ha de continuar impregnant institucions internacionals com l'ONU. Si bé confrontant el projecte

⁸ *Ibid.*, p. 380.

⁹ R. Rodríguez Aramayo, "Presentación", dins: M. Kant, *Por la paz perpetua*, Ministerio de Justicia e Interior, Madrid, 1994, p. X.

kantià amb la pràctica de l'organització internacional, pareix evident que les insuficiències d'aquesta no tenen molt a veure amb els seus grans principis fundacionals, cal apostar per la força d'organitzacions internacionals com l'ONU i mirar el món des de la sensatesa de la reflexió racional.

De tots és ben sabut la ineficàcia de l'autonomia estatal i que precisament en els nostres temps fa falta fomentar l'educació cosmopolita perquè aqueixa "comunitat imaginada" que constitueix el gènere humà siga cada vegada menys imaginada i es convertisca en una suprema identitat essencial i compartida. Seguint coherentment els principis kantians de l'ètica cosmopolita, en l'actualitat estem en condicions de completar la federació pacífica d'Estats lliures mitjançant la constitució universal que garantisca el dret internacional per a totes les persones i tots els pobles.

L'extensió universal de la democràcia republicana, el foment d'una educació oberta, tolerant i integradora, així com l'enfortiment d'institucions supranacionals eficients que garantisquen els drets humans a totes les persones i a tots els pobles, constitueixen un camí, certament llarg i incert però idoni, perquè la pau que necessitem tots els humans siga possible en els nostres dies.